

Fercsik Erzsébet–Raátz Judit: Keresztnevek enciklopédiája. A leggyakoribb női és férfinevek. Tinta Könyvkiadó, Budapest. 2009. 439 l.

Idén jelent meg a Tinta Kiadó újabb, a *Keresztnevek enciklopédiája* című kiadványa, amely *A magyar nyelv kézikönyvei* sorozat 16. kötete. Szerzői, Fercsik Erzsébet és Raátz Judit az Eötvös Loránd Tudományegyetem oktatói, akiknek a névkutatás – ezen belül pedig elsősorban a személynevek vizsgálata – az egyik szakterületük, és ebben a tárgykörben már korábban is több hasonló témájú munkát jelentettek meg.

A könyv tartalmával és küllemével is számot tarthat a nagyközönség és a szűkebb szakma érdeklődésére is. Hiszen kit ne érdekelnének azok a nevekkel kapcsolatos kérdések, hogy hogyan és miért alakultak ki a nevek, van-e jelentésük, mi válhat egyáltalán névvé egy társadalomban, továbbá kik és miért adnak nevet a személyeknek, országoknak, településeknek vagy akár az intézményeknek, illetve a környezetünkben lévő dolgoknak. Ezekkel a kérdésekkel, vagyis a nevek kialakulásával, jelentésével, fajtáival foglalkozik a névtan, az onomasztika, amely elsősorban a nyelvészethez kapcsolódik, de sok egyéb tudományterülettel is érintkezik, így például a történelemmel, a vallástörténettel, a népraajzzal, a művelődéstörténettel. Közismert tény, hogy több csoportot is számon tartunk a nevek kategóriáján belül, így elkülönítjük az élőlények által viselt neveket, a személy-, az állat- és növényneveket, a különféle földrajzi neveket, a természeti jelenségek, égitestek, intézmények, tárgyak elnevezéseit, valamint az egyes termékek, szolgáltatások márkaneveit. Bármilyen névről is legyen azonban szó, valamennyinek közös tulajdonsága, hogy elsődleges feladata az azonosítás, a többi hasonló egyedtől való megkülönböztetés. Így elméletileg bármely szó, hangsor (vagy szókapcsolat is) névvé válhat, ha azt egy közösség egy dologra következetesen a megkülönböztetés szándékával használja.

A kötet az említett tudományterületeket felölelve sokoldalúan tájékoztat a száz leggyakoribb magyar női és férfinevről. A magyar névtani szakirodalomban korábban már számos hasonló szakmai és ismeretterjesztő könyv is megjelent, a leginkább közismert ezek közül a Ladó János szerkesztésében megjelent *Magyar utónévkönyv*, amely 1971-es keltezésű, és 1827 nevet (895 női és 932 férfinevet) tartalmaz. Ez a munka elsősorban a névadás körében kialakult bizonytalanságnak a kezelésére szolgált, és megjelenése megkönnyítette, valamint egységesítette a keresztnévadást, hiszen az anyakönyvvezetők ez alapján anyakönyvezték az újszülöttek nevét. A könyv átdolgozott változata az 1998-ban napvilágot látott Ladó János–Bíró Ágnes: *Magyar utónévkönyv*, amely ugyancsak az anyakönyvvezethető keresztnevek körében igazította el az olvasót. Ezek a kötetek is tartalmaztak információkat a nevek eredetéről, jelentéséről, a becézési lehetőségekről. A szakirodalomban eddig megjelent könyvek közül azonban eddig még egyik sem adott a *Keresztnevek enciklopédiájához* hasonló átfogó képet a leggyakoribb magyar keresztnevekről.

Az enciklopédia Előszava tájékoztatást nyújt a nevek kialakulásáról, a nevek fajtáiról, arról, hogy kezdetben az egyelemű névadás volt jellemző, s hogy az első nevek a 9. századból maradtak fenn. Ebben az időben a születéskor kapott név többször cserélődhetett egy ember életében, sőt

olyan nevek is szerepelnek az ősi nevek között, amelyeket csak felnőttkorban kaphattak meg az emberek. Ezek között az egyelemű nevek között a névadás motivációja szerint vannak például a születés körülményeire utalók, úgynevezett kívánságnevek, a személy külsejére, szokásaira, egyéb tulajdonságaira vonatkozó leíró nevek, foglalkozásnevek, társadalmi helyzetre utaló nevek. Később, a kereszténység felvétele után, egyre nagyobb számban terjedtek el az egyházi nevek, a keresztségben kapott nevek, s tulajdonképpen ez szolgált alapul a kételemű névadás megszületéséhez. A kételemű névrendszer kialakulása a szerzők szerint a 14. században kezdődött el, de általánossá csak a későbbi évszázadokban vált. Az államigazgatásban II. József rendelete 1787-ben tette kötelezővé a családnevek használatát, és ezek megváltoztathatatlanná váltak. Így formálódott a családnevek és a keresztnévek együttese. Ugyanitt az Előszóban olvashatunk a magyar keresztnévkinccs eredetéről is. A legrégebb nevek keletkezése az egyelemű névrendszerhez nyúlik vissza, a keresztnévek másik nagy része idegen eredetű (például török, latin közvetítésű egyházi eredetű vagy éppen germán, szláv név), emellett a névkészlet bővüléséhez nagyban hozzájárulnak az úgynevezett belső keletkezésű, vagyis a nyelv eredeti elemeiből létrehozott nevek. Ezen belül egyrészt a szóalkotás mintájára, például szóképzéssel vagy összetétellel keletkezhetnek új nevek, másrészt névteremtés útján is létrejöhetnek, akár régi nevek felújításával vagy újabb közszavak tulajdonnévként való használatával. Ide tartozik az írói, művészi névalkotás is.

A névadás törvényi szabályozásáról is tájékoztat a könyv, ez az állami anyakönyvezés 1895. október 1-jei bevezetésével kezdődött. Kezdetben nem korlátozták a bejegyezhető nevek számát, így az anyakönyvbe több, akár tízenöt név is bekerülhetett. Arról azonban már akkor is rendelkezett a törvény, hogy a gyermek utónévét az állam anyanyelvén, azaz magyarul kell anyakönyvezni. 1952-től törvényerejű rendelet szabályozta, hogy egy gyermeknek csak két utónév adható. 1982-ben pedig ugyancsak rendelettel írták elő, hogy hivatalosan csak azok a nevek anyakönyvezhetők, amelyek a Ladó-féle *Magyar utónévkönyv*ben szerepelnek. Az 1990-es évektől újabb névjegyzékek születtek, majd 1998-ban megjelent az újabb, korábban már említett átdolgozott *Magyar utónévkönyv*. Azok a szülők pedig, akik olyan nevet választanak gyermeküknek, amely nem szerepel az újabb utónévkönyvben sem, szakvéleményért fordulhatnak a Magyar Nyelvtudományi Intézet munkatársaihoz, ahogyan ezt a korábbi években is megtehették.

Az Előszót követő Tájékoztató ismerteti a könyvben tárgyalt női és férfinevek szócikkeinek a felépítését, ez a következő sorrendet mutatja: *a név eredete, védőszentjei, névnapja, gyakorisága, becézése, rokon nevei, női és férfipárja, idegen nyelvi megfelelői*. Külön pontokba szedve találunk adatokat a név *családnévi használatáról, híres viselőiről, irodalmi és képzőművészeti alkotásban való előfordulásáról*. A szócikk következő részei azt ismertetik, *hogyan jelenik meg a név földrajzi nevekben, milyen népszokásokkal áll kapcsolatban, milyen szólásokban, közmondásokban szerepel, illetve miként fordul elő névcúsfólkóban*. A szócikk végén a név *köznévként való használatáról* tájékozódhatunk.

Az ismeretek széles körű bemutatása mellett újdonság, hogy a szöveges leírást sok esetben névfák egészítik ki. A kétféle ábra közül az egyik szemlélteti a név kialakulásának fő lépéseit és rokon neveit, a másik pedig a név és a becenevek kapcsolatát ábrázolja.

Említésre méltó, hogy a közölt 2006-os statisztika alapján az első tíz leggyakoribb férfinév (első névként) a *László, István, József, János, Zoltán, Sándor, Ferenc, Gábor, Attila, Péter* volt; az újszülötteknek pedig ebben az évben legtöbbször a következőket adták (szintén első névként): *Bence, Máté, Levente, Dániel, Dávid, Ádám, Balázs, Tamás, Márk, Péter*. A leggyakoribb női nevek: *Mária, Erzsébet, Ilona, Katalin, Éva, Anna, Margit, Zsuzsanna, Julianna, Judit*. Az újszülött kislányok legtöbbször előforduló nevei pedig: *Anna, Réka, Viktória, Zsófia, Dorina, Boglárka, Petra, Eszter, Vivien, Laura*.

Ezek után válasszunk ki két tetszőleges nevet, és ezek alapján nézzük meg a könyvben közölt információkat.

A *Gergely* név például a görög *Grégoriosz*ból keletkezett, amelynek latin formája *Gregorius*. Ez a magyarban *Gregor* alakra rövidült. A név elején lévő mássalhangzó-torlódás feloldásával és a vegyes hangrend megszűnésével jött létre a mai alakja. A név kiindulásául szolgáló szó a görögben 'éberen örökdő'-t jelent. A latin forma már a 12. században megtalálható a hazai írásos forrásokban. A könyv több védőszentet is felsorol, hiszen a *Gergely* név több szentnek és pápának volt a neve, közülük kiemelkedik *Nagy Szent Gergely* pápa (?540–604), aki bencés szerzetesként hét kolostort alapított. A kötet kilenc névnapot sorol fel a névvel kapcsolatban. Gyakoriságát tekintve a 16–18. században a leggyakoribb férfinevek egyike volt. Később szinte teljesen eltűnt a névkincsből, majd az 1980-as években egyre gyakoribbá vált. Napjainkban a szülők gyakran a név rövidebb változatát, a *Gergő* névformát választják gyermeküknek. Sokféleképpen lehet becézni, tizenegy becéző változatot találunk a kötetben. Rokon nevei is az önállósult becéző alakokból alakultak: *Gergő*, *Gerő*. Több idegen nyelvben is megtaláljuk a megfelelőit, és sok családnév is keletkezett belőle. Magyarországon a középkorban két ilyen nevű főpapról is tudhatunk. A név híres viselői közül a könyvben szerepel többek között *Berzeviczy Gergely*, *Czuczor Gergely*, *Csiky Gergely*. A művészetben sokunk kedvenc regényhőse *Bornemissza Gergely* Gárdonyi Géza *Egri csillagok* című művéből. A földrajzi nevek között néhány helységnév őrzi a Gergely nevű tulajdonos emlékét. Népszokás is fűződik a névhez, mégpedig március 12-én szokás volt a *gergelyjárás*, amely Nagy Szent Gergelynek, az iskolák és a diákok védőszentjének a tiszteletére terjedt el. Szólások is kapcsolódnak a névhez, ezek leginkább az időjáráshoz kapcsolódnak. Például *Gergely rázza a szakállát*, ezt akkor mondják, ha március 12-én havazik. Köznevesülve is szerepel a népnyelvben. Nagy Szent Gergely pápa nevéhez fűződnék a Gergely-féle énekek, mai nevükön a *gregorián énekek*, az egy szólamú, zenei kíséret nélküli egyházi énekek. XIII. Gergely pápa emlékét őrzi a *Gergely-naptár* elnevezés.

A *Zsófia* név ugyancsak görög eredetű, a *szophia* 'bölcesség' szó régi magyar olvasatából származik. Már az Árpád-korban ismert volt, először a 12. században fordul elő írott emlékekben *Sophia* alakban. Védőszentje az egyházi hagyomány szerint *Zsófia* és három leánya, *Fides* (Hit), *Spes* (Remény) és *Charitas* (Szeretet), akik vértanúhalált szenvedtek Hadrianus császár parancsára. Alakjukat a hittudomány pártfogóiként tisztelik, a művészeti ábrázolásokon koronával, karddal együtt jelenítik meg őket. A könyv hét névnapot jelöl meg a naptárban. Gyakoriságáról megtudhatjuk, hogy a 16–18. században kedvelt név volt. Később azonban már elavultnak számított. Majd az 1980-as években egyre gyakoribbá vált. Tíz becézési formát találhatunk ezzel a névvel kapcsolatban. Rokon nevei a franciás *Szofi*, a régies *Szófia*, az orosz *Szonja*, valamint a becéző nevekből önállósult *Zsófi* és *Zsóka*. Idegen nyelvi megfelelői is szép számmal vannak, valamint családnév-ként is előfordulhat. Több híres viselőjét is felsorolja a kötet, köztük érdemes megemlíteni a következőket: *Báthory Zsófia*, II. Rákóczi György fejedelem felesége; *Török Sophie* grófnő, Kazinczy Ferenc felesége; valamint ugyancsak *Török Sophie*, a költőnő, Babits Mihály felesége. Földrajzi névként e név görög alakja rejtőzik *Szófia* (Bulgária fővárosa) nevében. Köznevesülve is előfordul, a sebforrasztófű neve a parlagkóró mellett a *zsófiaseprő*.

A kötetet irodalomjegyzék, forrásjegyzék, névnapár, 2006-os statisztika és teljes körű névmutató zárja. A mutató tartalmazza a keresztnéveket, a becézőket, az idegen nyelvi és a történeti névalakokat is.

A *Keresztnévek enciklopédiáját* ajánljuk mindazoknak, akik kíváncsiak a keresztnévek több évszázados világára, és szeretnék alaposan megismerni a női és férfinevek mögött meghúzódó gazdag kulturális örökséget.